

A VAJDASÁGI FALUKBAN VÉGBEMENŐ TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI VÁLTOZÁSOK NÉHÁNY JELLEGZETESSÉGE

Ivanka Ivković

A forradalom után a földreformmal igen jelentős strukturális változások történtek a birtokviszonyokban Vajdaság területén. De a társadalmi és gazdasági változások falun ezzel nem értek veget, csak újabb jellegzetességet és formákat kaptak. A további erőteljes változások a birtokstrukturában a gazdasági tényezők hatására és a gazdasági torvenyszerűségek segítségével mennek vegbe, továbbá az idonként megjelenő nem gazdasági tényezőkkel, amelyek csak meggyorsítják ezt a folyamatot.

Melyek a legkifejezőbb formái ezeknek a strukturális változásoknak?

— A társadalmi tulajdonban levő földalap növekedése a magánbirtokok jelentős kisebbedésével;

— az alacsonyabb kategóriájú parasztbirtokok részvételének csökkenése a magasabb kategóriájú birtokok számának jelentős növekedése mellett;

— azoknak a területeknek a zsugorodása, amelyek kisebb birtokokhoz tartoztak, ugyanakkor észrevehetően nagyobbodott az a terület, amelyet közép- és erős magánparaszt családok birtokolnak és használnak ki.

Teljesen fölszínés lenne, ha a strukturális változások megjelenési formái mögött nem látnánk meg az okokat és a következményeket általában, de különösen Vajdaság gazdasági és társadalmi fejlődését illetően. Ezen a társadalmi és gazdasági alapon jönnek létre az agrárpolitikához fűződő eszmei és politikai kérdések. Jelenlétük bizonyítja, hogy az agrárkérdés lényegét a mi viszonyainkban is azok a kérdéscsoportok képezik, amelyek a mezőgazdasági termeléshez fűződnek, és amelyek nem magának a termelésnek a jellegéből, hanem a gazdálkodás különös társadalmi feltételeiből erednek. A termelés természetes feltételének, a földnek a monopóliuma, különféle mozzanatokban és formákban olyan fékező tényezője a társadalmi munkaszervezés előretörésének, amely lassítja vagy fékezi a társadalmi munka termelékenységének növekedését a mezőgazdaságban.

„Az, hogy a földgolyó egyes egyének magántulajdonában van — írta Marx —, egy magasabb gazdasági társadalomalakulat szempontjából éppoly képtelenségnek fog látszani, mint az, hogy az egyik ember a másik magántulajdonában van. Még egy egész társadalom, egy nemzet, sőt az egyidejűleg létező összes társadalmak együttevve sem tulajdonosai a földnek, hanem csak birtokosai, haszonélvezői, és az a kötelességük, hogy mint boni patres familias (jó családapák) jobb állapotban hagyják örökül a következő nemzedékeknek.”

Távlatainkat tekintve ez mindannyiunk előtt világos. De az agrárpolitikát olyan feltételek között kell meghatározni, amelyek az átme-

neti korszak valóságát fejezik ki, ez pedig éppen átmeneti jellege miatt tele van ellentmondásokkal.

A PARASZTBIRTOKOK STRUKTÚRAJA
ÉS JELLEGZETESÉGEI

Ha az 1949-ben és 1960-ban Vajdaságban végzett birtokösszeírások statisztikai adatait vesszük elemzésünk alapjául, akkor mindazokat a változásokat, amelyek az elmúlt tíz év alatt történtek, szintetikusán fejezik ki az összehasonlítással kapott különbségek.

Az ebben az időszakban történt változások csökkentették azt a mezőgazdasági területet, amelyet a magántermelők műveltek, és növelték a társadalmi tulajdonban levő földet.

	1949 ¹	1960
Mezőgazdasági terület		
Vajdaságban összesen:	1 880 000	1 860 000
Ebből:		
Magántulajdonban:	1 274 610	1 083 079
Százalékban:	67,8	58,2

A területek ilyen alakulására lényegesen kihatott a mezőgazdasági földalapról szóló, 1953-ban hozott törvény is. Ennek a törvénynek a végrehajtásával korlátozták a magánbirtokosok földterületét, miközben 19 843 háztartástól 100 600 hektár földet vásároltak meg. Ha figyelembe vesszük, hogy 1949-től 1960-ig 191 531 hektárral kisebbedett a magánbirtokosok földterülete, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy a többi csökkenés szabad gazdasági folyamatok hatására következett be. A társadalmi tulajdonban levő földalap növekedése eladási és ajándékozási alapon különösen az 1960 utáni éveket jellemzi, és várható, hogy ez hosszabb időre szóló, tartós forrása marad a társadalmi tulajdon növelésének.

Ebben az időszakban különösen érezhetően csökkent azoknak a birtokoknak a száma és területe is, amelyek két hektárig terjedő földet birtokoltak vagy használtak.

Ez a rétegződés gazdasági és társadalmi életünk törvényszerű jelensége, és végigkísérhetjük a magángazdaságok egyes kategóriáinak számos jellemvonásán.

A parasztgazdaságok száma az összeírás szerint

	1949 ²	Strukturúra	1960	Strukturúra	A birtokok száma közti különbség
Vajdaságban összesen:	363 254	100,0	308 044	100,0	—55 220
Ebből:					
2 ha-ig	167 630 ³	46,1	125 420	40,7	—42 210
2—5 ha-ig	102 265	28,2	99 390	32,2	— 2 875
5—8 ha-ig	44 931	12,4	51 378	16,6	6 447
8—10 ha-ig	12 482	3,4	22 818	7,4	10 334
10—15 ha-ig	14 561	4,0	8 238	2,8	— 6 323
15 ha-on felül	10 890	3,0	800	0,3	—10 090
Föld nélküli háztartások	10 503 ⁴	2,9	—	—	—10 503

¹ Az 1949. évi adatok az az év január 31-én végzett jószág- és baromfiösszeírásból, az 1960. évi adatok a SZSH elektronközpontjának adataiból származnak.

² A parasztbirtok fogalma az 1949. évi összeírás szerint nem azonos az 1960. évi összeírás szerinti fogalommal.

(A 3. és 4. lábjegyzetet lásd a 476. oldalon)

Az adatok igen világosan bizonyítják a két hektárig terjedő és — noha kisebb mértékben — a 2—5 hektárig terjedő birtok szétesését s az 5—8 hektárral rendelkező földműves birtokosok erősödését. Számukat tekintve erősödnek a 8—10 hektáros gazdaságok is, de az ilyen változások okai igen különbözőek. Amíg a 8—10 hektáros magángazdaságok számának növekedését legnagyobbbrészt nem gazdasági tényezők okozták, főleg a mezőgazdasági földalapról szóló törvény alkalmazása, addig az 5—8 hektáros csoportba tartozó gazdaságok erősödésének okait csak általános társadalmi és gazdasági feltételeinkben kell keresnünk, és azokban az objektív gazdasági folyamatokban, amelyek falvainkban történnek.

Igen kifejezettek azok a változások, amelyek a magángazdaságok struktúrájában történnek nemcsak nagyságukat, de más alapvető gazdasági jellemzőiket tekintve is. Ezek a változások nem önmaguktól jönnek létre magának a mezőgazdasági termelésnek alapján, hanem szorosan fűződnek az egész gazdasági és társadalmi fejlődéshez általában. Semmiképpen sem elég a birtokstruktúra szemlélése, mélyebbre kell hatolni a birtokok gazdasági tartalmának vizsgálatában: ki irányítja a birtokot, van-e elegendő munkaereiük és külön mezőgazdasági munkaeiejük az egyes csoportokba sorolt birtokoknak, hogy alakulnak a bérleti viszonyok és milyen alapvető csoportok között, mely gazdaságok és mennyit adnak el, másrészt melyek mennyi földet vásárolnak, milyenek ezen az alapon az egyes csoportok távlatai. A még elmélyültebb és sokoldalúbb elemzés után már nem lenne messze a következtetés sem: a mezőgazdasági termelés és a tulajdon milyen ütemű társadalmisítása várható szocialista fejlődésünk elkövetkező tíz esztendejében.

Vajdaságban a magánbirtokok egy jellemvonása éppen az, hogy még mindig igen nagy számú olyan gazdaság van, amelyet nem földművesek irányítanak.

A birtokok nagysága	Gazda- ságok száma össz.	Földmü- vesek	Nem föld- művesek
		által irányított gazdaságok százalékban	
Vajdaságban összesen	308 044	74,7	25,3
Ebből:			
0,09 ha-ig	7 958	32,8	67,2
0,10—0,50 ha-ig	39 168	48,6	51,4
0,51—1,00 ha-ig	26 486	59,5	40,5
1,01—2,00 ha-ig	51 808	64,2	35,8
2,01—3,00 ha-ig	40 776	73,0	27,0
3,01—4,00 ha-ig	29 315	83,1	16,9
4,01—5,00 ha-ig	29 299	89,7	10,3
5,01—8,00 ha-ig	51 378	94,0	6,0
8,01—10,00 ha-ig	22 818	97,1	2,9
10,01—15,00 ha-ig	8 238	97,8	2,2
15,00—20,00 ha-ig	508	97,8	2,2
20 ha-on felül	292	98,0	2,0

Különösen az a három hektárig terjedő csoport vonja magára a figyelmet, amelyet nem földművesek irányítanak. Ezek a földminimum

* Az összehasonlíthatóság végett az első, 2 ha-os csoportnál beszámítottam a termelőszövetkezetek háztáji területeit is, 36.102 volt ilyen, 29 749 ha-ral, továbbá a 70 859 nem földműves háztartást, amelynek 50 305 ha-a volt, és amely szintén ide tartozik.

* Az 1949. évi összeírás parasztgazdaságnak számította a föld nélkülieket is, ha volt valami közülük a mezőgazdasági tevékenységhez (öt tyúk, három sertés stb.).

maradványai és mindazok a következmények, amelyek az öröklési folyamatban a birtokok elaprózódásában tükröződnek. Három hektáron felül az irányítást tekintve a gazdaságok már kifejezetten mezőgazdasági jellegűek. A három hektárig terjedő birtokok helyzetét az igazgatás szemszögéből vizsgálva azt a következtetést vonhatnánk le, hogy nagyobb lehetőségek vannak a társadalmi eszközök gyorsabb előretörésére ezeken a területeken, sőt a tulajdon társadalmasítására is. Mégsem árt ezen a téren is óvatosnak lenni. Noha megvannak a reális alapok, lehetséges, hogy a társadalmi tulajdonba való átmenetnek ez a folyamata lelassul, és az alacsonyabb kategóriába tartozó gazdaságok szétesésével a föld az erősebb birtokcsoportok tulajdonába vagy használatába kerül. Az utóbbi tíz év fejlődésén okulva, társadalmilag szervezett mezőgazdaságunk erőteljesebben útját kell hogy állja a megművelt föld növelésére törekvő nagyobb magángazdaságok erősödésének. Az utóbbi különösen a társadalmilag szervezett mezőgazdaság és a magángazdaság közötti ügyviteli és gazdasági viszonyokra vonatkozik, itt fennáll annak lehetősége, hogy a társadalmi eszközökkel és munkaszervezéssel létrehozott jövedelem egy része átömlik a magántulajdonos kezébe, és így földvásárlással erősödik a magántulajdon.

Hogy ez a kérdés figyelmet érdemel, bizonyíthatja az egyes birtokcsoportok területének helyzete és változása tíz éven át.

A birtokok nagysága	A magánbirtokok össter. az összeírás szerint ⁵		Különbség + vagy -
	1949	1960	
2 ha-ig	144 281	106 238	-38 043
2—5 ha-ig	350 015	335 250	-14 765
5—8 ha-ig	275 305	321 741	+46 436
8—10 ha-ig	112 401	207 208	+94 807
10—15 ha-ig	177 717	90 830	-86 887
15 ha-on felül	214 618	21 812	-192 806

Teljesen kézzelfogható az 5-ha-ig, de különösen a csak 2 ha-ig terjedő csoportok területének csökkenése, amikor a föld az 5—8 vagy nagyobb kategóriájú birtokosok kezébe összpontosul. Amennyire a nem gazdasági tényezők eredménye a területek növekedése az 5—8 hektáros csoportban, éppannyira feltételezték a gazdasági differenciáció folyamatai az alacsonyabb birtok-kategóriák szétesését és a gazdaságok számának meg az olyan területeknek az erősödését, amelyeket nagyobb földműves-háztartások használnak. Az alacsonyabb csoportba tartozó birtokok szétesési folyamata és a megfelelő területkisebbedés ezután is tartani fog, de ezeknek a területeknek a koncentrációját gazdasági intézkedésekkel a társadalmi tulajdon felé kell irányítani, és nem az erősebb magánbirtokok kezébe csoportosítani. Ha a folyamat olyan irányt kapna, mint 1960 előtt, a falun lelassulna a szocialista társadalmi viszonyok fejlődése. Ha a föld szabad forgalomban lesz, az ár a kínálat-kereslet alapján alakul majd. A földárak közötti nagy különbségek, még a megközelítőleg azonos minőségű földek esetében is, éppen a kínálat s kereslet viszonyának kiegyensúlyozatlanságából erednek. Vajdaságban ma 50 000—300 000 dinárig lehet egy hold megművelhető földet vásárolni, ez is a nagy egyenletlenséget bizonyítja a kínálat-kereslet megoszlását illetően az egyes vidékeken. Ha szűkösek és kicsik a birtokokon kívüli

⁵ Ha nem jelöltem meg külön, akkor az 1960. évi adatok a SZSH közlönyéből valók (*Dokumentí elektronshog centra*). Ez az összeírás, első ízben, erősen gazdasági jellegű volt. Innen a 10 ha-on felüli birtok kategóriája is, birtokot a megművelés szerint vették (családi szövetkezetek, birtoknövelés bérlet útján stb.).

munkábaállítás lehetőségei, akkor leggyakrabban a munkaképes családtagok nagy száma az oka a területnövelési törekvésnek. Az ilyen gazdaságok jövedelmének egy része földvásárlásra vagy a bérlet fizetésére megy el, ami mind csak meghosszabbítja a magántulajdon társadalmi tulajdonba való átmenetének időtartamát. Ugyanakkor némely területeken olyan nagyméretű a kínálat, hogy sem a mezőgazdasági birtokok, sem a földművesszövetkezetek nem képesek megfelelő ütemben felvásárolni és megművelni a földet.

Ha meglássuk a munkaerőnek a mezőgazdaságból a nem mezőgazdasági területekre való átözönlése — ez nyilván már a közeljövőben bekövetkezik —, akkor növekedni fog a termőföld iránti kereslet, és ez annál nagyobb lesz, minél nagyobbak a magánparaszt birtokosok felhalmozási képességei. Világos, hogy az alapvető mezőgazdasági termékek áremelésének alapján megvalósuló felhalmozás igen gyorsan kiválthatja a föld iránti keresletet, tehát árának emelését is. Hogy mennyire döntően hatnak ma a föld árára a piaci feltételek, azt bármelyik pillanatban láthatjuk, amikor a mezőgazdasági birtokok és földművesszövetkezetek kiutalt kölcsönére rendszerint emelkednek a földárak. Ma a társadalmilag szervezett birtokok, de néha a a magántermelők is jelentkeznek mint földvásárlók, ezek között felléphetnek és bizonyos mértékig fejlődhetnek is a tőkés termelési mód jelenségei, mégpedig a munkaerő kizákmányolásában és az üzleti spekuláció útján.

Erdekes megfigyelni a különbözőzeti járadék emelkedését a mezőgazdasági termékeket feldolgozó ipari üzemek környékén vagy közelében. Ez a különbözőzeti járadék emeli a föld árát, és ha a magántulajdonban levő földön jelentkezik, elvonja az érték egy részét, és növeli a földtulajdonos jövedelmét.

Míndezek az ellentmondó irányzatok a mezőgazdaság viszonyaiban kialakíthatnak bizonyos felfogásokat a magánkézből levő közép- és nagybirtokok erősödésének távlatairól, és a társadalom ilyen gazdasági struktúrájával lassíthatják a szocialista termelési viszonyok előretörését. Itt a forrása a tőlünk idegen eszmei és politikai felfogásoknak. Noha a mezőgazdaságban általában erősödnek a szocialista társadalmi erők, tartományunk területén igen egyenlőtlen a szocializmusnak mint társadalmi viszonynak a térhódítása.

Ez az egyenlőtlenség követeli meg az agrárpolitika különböző formáit, és a földműves iránt különféleképpen kialakított viszonyt kíván, gazdag formákat, hogy megközelítse és bekapcsolja őket a szocialista társadalmi munkamegosztásba. Ezekben a viszonyokban nem lehet semmilyen sablon vagy egyöntetűség. A gyáripárban és a mezőgazdaságban folyó szocialista munka közti kapcsolat létrehozásának erről az útvjáról Lenin ezt mondta⁶:

”Gazdaságunkat a parasztsággal kapcsolatban építjük. Ezt a gazdaságot nemegyszer át kell majd alakítanunk, és úgy kell megszerveznünk, hogy meglegyen az összefogás a nagyipar és a mezőgazdaság terén végzett szocialista munkánk és a között a munka között, amelyet minden egyes paraszt végez, úgy, ahogy tudja...”

A MEZŐGAZDASÁGI BIRTOKOK ÉS SAJÁT MUNKAEREJÜK

Noha egy mezőgazdasági birtok saját munkaereje igen váltakozó nagyság, mert sok állandóan változó tényezőtől függ, mégis egy meghatározott időpontról készített keresztmetszet útján kapott adatok tájé-

⁶ Lenin válogatott művei, Jelentés az 1922 márciusában tartott XI. Kongresszuson.

kozthatnak bennünket a magánbirtokok egyes csoportjaink több gazdasági tulajdonságáról. Az első ilyen összeírás 1960 januárjában volt; s ennek adataiból kitűnik, hogy Vajdaságban így csoportosították a gazdaságokat: van elég munkása, hiánya van munkaerőben, munkaerő-fölöslege van, valamint az a csoport, amely fel is vesz és el is ad munkaerőt. Van elég munkásuk: ide azok a gazdaságok tartoznak, amelyek nem alkalmaznak idegen munkaerőt, de ugyanakkor egyáltalán nincs a birtokon kívül alkalmazott családtagjuk. Munkaerő-hiánya van; ide azokat a mezőgazdasági birtokokat sorolták, amelyek állandóan vagy időnként idegen munkaerőt alkalmaznak a gazdaságban, de tőlük sem állandóan, sem időnként senki sem dolgozik a birtokon kívül. Munkaerő-fölöslege azoknak a gazdaságoknak van, amelyeknek állandóan a birtokon kívül alkalmazott tagjuk van, vagy néhány tagjuk időnként dolgozik a birtokon kívül, de sosem alkalmaznak idegen munkaerőt. Létezik egy külön csoport is, az ide tartozók bizonyos idényekben alkalmaznak idegen munkaerőt, de némely idénymunkák alkalmával adnak is munkaerőt a mezőgazdaságon kívül.

Az olyan háztartások nagy százalékaránya, amelyekben munkaerő-fölösleg van, közvetett úton a falu viszonylagos túlnépesedését jelzi.

A mezőgazdasági magángazdaságok struktúrája munkaerővel való ellátottságuk szerint

Van elég	35,6
Munkaerő-hiány	17,3
Munkaerő-fölösleg	33,6
Vesznek és adnak is	8,3

A gazdaságok munkaerővel való ellátottságának részletesebb elemzésével az egyes birtokcsoportok keretében, arra a felismerésre jutunk, hogy éppen a két utolsó birtokcsoportba tartozó kategóriák vannak saját munkaerővel legjobban ellátva. Ez is azt az előbbi megállapítást bizonyítja az alsóbb birtokcsoportok rétegződéséről, ezekben ugyanis a családtagok mind nagyobb száma él a mezőgazdaságon kívüli munkából, és a mezőgazdasághoz csak a földtulajdon köti. Ezek azok az alacsonyabb kategóriák, amelyekben megfigyelhettük a tulajdon és az igazgatás szétválását, azok a kategóriák ezek, amelyekben igen sok a nem földműves.

A mezőgazdasági magángazdaságok százaléka az összgazdaságok számához viszonyítva a saját munkaerővel való ellátottságuk szerint

A birtok nagysága	Van elég	Hiány	Vesznek és adnak	Fölösleg
0,09 ha-ig	18,1	1,6	1,3	78,7
0,10—0,50 ha-ig	24,5	5,6	4,3	65,6
0,51—1,00 ha-ig	25,0	9,5	9,7	55,4
1,00—2,00 ha-ig	26,5	11,1	11,3	50,9
2,01—3,00 ha-ig	34,0	13,6	11,8	40,5
3,01—4,00 ha-ig	42,6	16,2	9,4	31,6
4,00—5,00 ha-ig	46,7	20,0	8,2	24,8
5,01—8,00 ha-ig	47,4	26,6	7,1	18,9
8,00—10,00 ha-ig	44,2	39,0	5,8	10,3
10,00—15,00 ha-ig	40,7	43,4	5,9	9,8
15,00—20,00 ha-ig	42,7	38,7	6,4	1,4
20 ha-on fölül	51,0	21,9	8,0	1,8

Ennek a struktúrának néhány lényeges jellemvonása:

— az önmagukat saját munkaerővel ellátó és a munkaerő-főléssel rendelkező gazdaságok birtokstruktúrái fordított irányban haladnak;

— a legnagyobb mértékben önellátott, egyúttal a legnépesebb csoport is, azaz 5—8 ha-ig;

— noha a 8—15 ha-ig terjedő gazdaságok 40%-a önellátó, mégis ezekben a gazdaságokban hiányzik legnagyobb mértékben a munkaerő. Ezeknek a gazdaságoknak majdnem ugyanannyi százalékában hiányzik a saját munkaerő, mint azoknál, amelyek saját munkaerőjükkel képesek megművelni a birtokot;

— a birtokon alkalmazott munkaerő alapján gazdasági szempontból megint csak igazolódik a lényegében 3 ha-ig terjedő csoportban végbemenő szétesés és rétegződés folyamata. Az a tény, hogy a 3 ha-ig terjedő kategóriákban állandóan a munkaerő-főléssel rendelkező gazdaságok kerülnek fölül az önellátókhöz viszonyítva, bizonyítja az ilyen típusú háztartások átmeneti jellegét.

Ezekből az alapvető jellemvonásokból következik, hogy a nagyobb magánbirtokok, de különösen az 5—8 ha-ig terjedőek, egy viszonylagos ellenállóképességet és szívósságot szereztek, tekintettel azokra az alkalmazkodási lehetőségekre, amit ezek a gazdaságok munkaképes tagjaiknak nyújthatnak. Előbb azonban hangoztattam, hogy a gazdaságok saját munkaerővel való ellátottságának foka igen változó. Különösen változni fog ez a korszerű mezőgazdaság munkaszervezésében bevezetett technikai és technológiai eljárások következtében. Az agrominimum megvalósítása a mechanizálás és a kemizálás nagyobb fokú alkalmazását követeli meg, ezt pedig csak, legalábbis nagyrészt csak olyan munkaeszközök bevonásával lehet elvégezni, amelyek termelési képességeiket tekintve messze meghaladják a magángazdaság mai maximumának területét. Ezek tehát természetüknél fogva megkövetelik a társadalmi tulajdont és a nagyüzemi szocialista mezőgazdasági termelést.

Mivel a jelentős társadalmi eszközök beruházása a mezőgazdaságba és több intézkedés is a parasztbirtokok helyzetének gazdasági javulását eredményezte, különösen a nagyobb munkaintenzitásúaknál (ezek pedig főleg az 5—8 ha-ig terjedőek) jelentkezett egy felfogás, amely szerint eljött azoknak az ideje, és hogy továbbra is szilárdítani kell a parasztbirtokok fő képviselőit (5—8 ha-ig), és tovább erősíteni őket mint termelőegységeket. A kooperációt nagyon gyakran úgy értelmezik mint végső célt, és nem mint a szocialista fejlődésünk meglévő ellentmondásainak felszámolásához vezető utat. Ezen a felfogáson alapultak azok a nézetek is, amelyek szerint iparunkat olyan felszerelés gyártására kellene beállítanunk, amely a 10 ha-os birtokokon is kifizetődő munkaeszközöket gyártanak. Az anyagi eredmények miatt, amelyeket agrárintézkedéseinknek köszönhetünk, egyesek összetévesztik és azonosítják agrárpolitikánkat az agrárintézkedésekkel. Tartományunk területe már természeténél fogva, de mindenekelőtt társadalmi rendszerünk megköveteli a fejlett agrotechnikát és a fejlett termelőeszközöket, amelyek elsősorban, technika-technológiai jellegüket tekintve, társadalmi eszközök. Szerintem az ilyen alap bármilyen változtatása visszafelé húzna.

A MAI MEZŐGAZDASÁGI BIRTOK JELLEGE
A CSALÁDTAGOK MUNKAHELYÉT ILLETOEN

Agrárpolitikánk Vajdaság lakosságának több mint a 68 százalékát érinti, mivel a mezőgazdasági birtokokon 1 123 838 családtag él. Mezőgazdasági termeléssel azonban csak 497 565 családtag foglalkozik, tehát ennyi a földműves. A többi tag vagy időnként dolgozik a gazdaságon

kívül, vagy állandó állása van a birtokon kívül, illetve gyerekek, diákok és egyetemisták. A családok ilyen összetétele külön gazdasági jellegzetességet ad a mezőgazdasági birtoknak, de egyúttal igen lényeges társadalmi és gazdasági változásokat idéz elő és különféle eszmei és politikai problémákat szül a gazdasági élet megfelelő területein.

Íme néhány lényeges jellemvonás az egyes családtagok munkahelyét illetően:

	Vajdaságban összesen
A mezőgazdasági magángazdaságok száma	308 044
A mezőgazdasági birtokon élő lakosok száma	1 123 838
A családtagok közül:	
— csak a birtokon dolgozik	497 565
— állandóan vagy időnként a birtokon kívül dolgozik	207 341
— a mezőgazdaságon kívül dolgozó tagok és a mezőgazdaságban dolgozók közötti arány	41,6%

Az úgynevezett vegyes gazdaságok (az egyes családtagok elhelyezkedése alapján csoportosítva) nagy száma jellemzi ma a falusi valóságot. De még így is teljesen világosan elválnak az alsóbb kategóriák a felsőktől, a háztartások vegyes jellege pedig különösen a 2 ha-ig terjedőeknél tűnik ki. Ebben a csoportban a munkaképes tagoknak majdnem a fele a háztartáson kívül és a mezőgazdaságon kívüli területeken van alkalmazva. Hogy ezekben a legalacsonyabb kategóriákban milyen kifejezetten érezhetőek a mezőgazdaságon kívüli területeken való elhelyezkedésre irányuló törekvések, mutatja a fiatalabb nemzedékek orientációja is.

A birtok nagysága	Munkaképes				Struktúra	
	A birtokon élő lakosok száma	Összesen	A birtokon dolgozik	Allandóan vagy időnként a birtokon kívül	A birtokon	Vagy azon kívül
2 ha-ig	406 223	249 279	128 949	120 330	51,7	48,3
2—5 ha-ig	353 822	231 328	169 756	61 572	73,3	26,7
5—8 ha-ig	216 980	134 293	115 697	18 586	86,1	13,9
8—10 ha-ig	103 502	63 335	58 500	4 835	92,4	7,6
10 ha-on felül	43 310	26 671	24 663	2 008	92,5	7,5
Tartományunkban	1 123 838	704 906	497 565	207 371	70,5	29,5

Ha az alacsonyabbaktól a felső kategóriák felé haladunk, látjuk, hogy csökken a diákok és egyetemisták száma. Ebből is kitűnik az a törekvés, hogy ezek továbbra is megmaradjanak a birtokon, és ott teremtsék meg a jövő nemzedékek életkörülményeit. Ugyanakkor a gyöngébb gazdasági lehetőségekkel rendelkező háztartások gyerekeinek mind tömegesebb iskoláztatása a társadalom terhére esik, csak ezzel lehet magyarázni a diákok és egyetemisták magas százalékát a munkaképes családtagokhoz viszonyítva.

A birtok nagysága	A munkaképes tagok száma	Gyerekek, diákok, egyetemisták	A gyerekek, diákok és egyetemisták százaléka
2 ha-ig	249 279	119 276	47,8
2—5 ha-ig	231 328	93 657	40,7
5—8 ha-ig	134 293	57 203	42,6
8—10 ha-ig	63 335	25 407	40,1
10 ha-on felül	26 671	10 567	39,6
Vajdaságban összesen	704 906	306 110	43,4

Az elemzett háztartások foglalkoztatott tagjainak összetétele rámutat a munkaképes tagok egy külön földműves-munkás csoportjára. A háztartások állandóan a mezőgazdaságon kívül dolgozó tagjainak ellentmondásos helyzete a társadalmi termelésben és általában az elosztásban elfoglalt helyzetükből származik. Ezeknek a munkásoknak-parasztoknak a jövedelme részben a mezőgazdaságon kívüli tevékenységükből ered, részben pedig a földtulajdonból, és éppen a jövedelmeknek ez a polarizációja hozza magával a leghonyolultabb eszmei-politikai problémákat. Eppen ezért egymással párhuzamosan halad a mindkét jövedelem megtartására, növelésére irányuló törekvés, noha azok kölcsönösen kizárják egymást. És ha ez a tarthatatlan állapot mint ellentmondás jelentkezik, akkor a pillanatnyilag erősebb gazdasági érdek győz. A munkások ilyen jellege jelentősen gátolja a munka termelékenységének növelését a nem mezőgazdasági területeken, növeli a társadalmi szolgáltatások költségeit, a maradi felfogások forrása és kerékkötője a termelőerők fejlődésének. Agrárpolitikával és általános társadalompolitikai intézkedésekkel kell meggyorsítani a helyzetüket rendező folyamatokat.

Különösen figyelmet érdemel a földtulajdon társadalmisítási útjának a megtalálása azoknak a parasztgazdaságoknak esetében, amelyeknek egyáltalán nincs munkaképes tagjuk, amelyek idős, kimerült földművesekből állnak. Vajdaságban 13 281 ilyen család volt, 24 406 ha területtel. Feltételezhető, hogy ezek a birtokok nemcsak a modern agrotechnika előrehaladása szempontjából jelentenek problémát, de mint szociális probléma is jelentkeznek. Ezek a családok rendszerint nem tudnak megélni a feles termelés és pénzjáradék nyújtotta lehetőségekből. Több javaslat van esetleges szociális biztosításukat és földjük társadalmi tulajdonba juttatását illetően.

A BÉRELETI VISZONYOKRÓL

A statisztikai adatok arra hívják fel figyelmünket, hogy vidékünkön némileg a bérlők kezében összpontosul a föld. Ez az összpontosítás egyaránt jellemző azokra, akiknek már van, és azokra is, akiknek még nincs saját földjük. Mivel a magángazdaságok összeírása nem a tulajdonban levő föld, hanem a kihasználás, megművelés alatt álló gazdaság nagysága szerint történt, ezért az ilyen típusú gazdaság egyúttal gazdasági termelőegység is, amely révén értesülünk, hogy milyen az ereje és termelőképessége a magántulajdonon alapuló mezőgazdasági termelőszervezetnek. Az ilyen termelési egységek esetében, amelyeknek bérelt földjük van, a bérelti viszony legkülönbözőbb gazdasági indoklásai sejtethetőek, kezdve azoktól, akik azért bérelnek földet, hogy így a család minél több tagjának biztosítsanak munkát, egészen azokig, akik a bérelt föld útján tisztán a vállalkozói jellegű földművelés és állattenyésztés céljából növelik földterületüket. Ezek rendszerint idegen munkaerőt is

alkalmaznak. Noha a bérleti viszonyok állandóan változnak, bizonyos jelenségek és törekvések mégis áttekinthetőek az összeírás pillanatában készült kép alapján. Az 1960. évi összeírás szerint

az olyan gazdaságok száma, amelyek bérbe adtak földet 55 147;
 az olyan gazdaságok, amelyek csak béreltek földet 43 910.

A koncentráció igen szembetűnő.

A bérlet valódi jellege sokkal világosabban szembetűnik, ha azokat a birtokkategóriákat figyeljük meg, amelyek csak béreltek földet, és egyúttal megfigyeljük a bérelt földterületek és a tulajdonban levő területek közötti viszonyt is.

A birtok nagysága	A gazdaságok száma a bérelt föld szerint	
	Csak bérbe adnak	Csak bérelnek
0,09 ha-ig	1 759	710
0,10—0,50 ha-ig	11 649	5 818
0,51—1,00 ha-ig	9 333	1 807
1,00—2,00 ha-ig	15 788	3 273
2,01—3,00 ha-ig	7 491	3 285
3,01—4,00 ha-ig	3 312	3 515
4,01—5,00 ha-ig	2 102	3 972
5,01—8,00 ha-ig	2 639	11 574
8,01—10,00 ha-ig	732	5 571
10,00—15,00 ha-ig	257	3 996
15 ha-on felül	85	409
Vajdaságban összesen	55 147	43 910

A bérleti viszonyok csoportjait vizsgálva világosan szétválík a gazdaságok két alapvető csoportja: a 3 ha-ig terjedő gazdaságok között sokkal több az olyan, amely bérbe ad, mint az, amely bérbe vesz, míg a másik csoport, a nagyrészt magasabb kategória az, amelyben földet sokkal inkább bérelnek, mint bérbe adnak. Ez is mutatja, hogy mennyire van mezőgazdasági jellege a parasztbirtokok egyes csoportjainak, és még külön, hogy mely csoportok vetik meg lábukat a földön, és melyekben kap kifejezetten átmeneti jelleget a tulajdon.

Elemzésünk szempontjából nem érdekesek azok a gazdaságok, amelyek bérelnek és bérbe is adnak földet, itt rendszerint a földnek a megművelés szempontjából egy megfelelőbb központ köré csoportosításáról van szó, ezekkel most nem foglalkozunk, annál nagyobb figyelmet fordítunk arra a nagyszámú parasztbirtokra, amelyek csak bérelnek földet.

A GAZDASÁGOK BEOSZTÁSA A FÜLDBÉRELET SZERINT

Az olyan birtokok száma, amelyeknek volt földbérletük, mégpedig a magántulajdonban levő földhöz viszonyítva

A birtok nagysága	25%-ig	26-50%	51-75%	76-100%	100%-on felül	Nincs sajátjuk
0,09 ha-ig	44	6	5	44	80	531
0,10—0,50 ha-ig	397	191	130	277	1071	3752
0,51—1,00 ha-ig	402	155	72	74	705	399
1,00—2,00 ha-ig	971	533	295	252	902	320
2,00—3,00 ha-ig	1062	763	333	282	661	184
3,01—4,00 ha-ig	1342	802	389	249	652	81
4,01—5,00 ha-ig	1462	1007	536	243	650	74
5,01—8,00 ha-ig	4532	2841	1352	831	1889	128
8,01—10,00 ha-ig	2076	1254	669	430	1024	98
10,00 ha-on felül	1479	1001	543	346	1002	24
Vajdaságban	13767	8553	4325	3028	8646	5591

Néhány lényeges jellemvonás:

— különösen számosak azok az 5 ha-on felüli gazdaságok, amelyek bérelnék földet, de különösen azok, amelyek a sajátjuknál nagyobb területű bérelt földet használnak;

— nagy a száma az olyan háztartásoknak is, amelyek földet bérelnék, de sajátjuk nincs. Különösen érdekes a 0,50 ha-ig terjedő csoport, de az ilyen típusú gazdaság megtalálható valamennyi gazdasági csoportban, még a 10 ha-on felüliek között is.

Tény azonban, hogy sokféle motivációval találkozunk, a föld nemcsak mint munkafeltétel, mint a megélhetés alapja szerepel itt, de jelentkeznek az üzérkedés mozzanatai is, amelyek kedveznek a nem szocialista viszonyok fejlődésének. A jelentős strukturális változásokkal járó gyors fejlődés némely ponton és a meghatározott időszakban kimutatta, hogy olyan törekvések is jelentkeztek, amelyeknek a képviselői saját földjüket beadták kooperációba, ugyanakkor mástól bérelnék, hogy így beszedjék a járadékot és profitot is. Mint igen jellemzőt külön ki kell emelnünk az olyan mezőgazdasági parasztgazdaságok létezését, melyeknek nagysága meghaladja a 10 ha-t. Mivel csak a tulajdont korlátoztuk nincs lehetőség a föld kihasználására és a tőke bekapcsolódására, az utóbbi években, tartományunk mezőgazdaságának erőteljes fejlődése idején a mezőgazdasági munkaszervezésnek olyan önálló hordozói is kinőttek, amelyeknek kifejezetten vállalkozási földbérlet jellegük van. A társadalomnak nem mindegy, hogy a jellegüket változtató alacsonyabb kategóriák tulajdonának társadalmisítása ma megtörténik-e, vagy hogy ez a tulajdon a magántulajdonnak csak egy olyan formájává változik át, amely szélesebb gazdasági alapon nyugszik.

AZ ADÁSVÉTEL

A birtokviszonyokban végbemenő ilyen változásokat meggyorsítja, hogy a föld szabad forgalomban van. A földnek a magánbirtokok közti forgalmát figyelve szembeűnik, hogy főleg a 2 ha-ig terjedő tulajdonosok jelentkeznek mint eladók, a vevők viszont főleg a 3 ha-on felüli birtokosok. De itt is az 5—8 ha-os csoport válik ki mint legjellemzőbb, amely a legnagyobb földvásárló volt.

A birtok nagysága	A föld adásvétele 1959-ben ha-ban		
	Saját	Eladott	Vásárolt
2 ha-ig	212 447	4 759	2 132
2—3 ha-ig	117 639	1 282	1 611
3—4 ha-ig	105 005	977	1 636
4—5 ha-ig	131 544	812	1 751
5—8 ha-ig	304 418	1 611	4 455
8—10 ha-ig	193 247	806	2 144
10 ha-on felül	95 244	293	1 273

Igen érdekes az összefüggés az 1959-ben földet vásárolt gazdaságok száma és az olyan gazdaságok között, amelyek béreltek földet, miközben a bérlet a tulajdonukban levő földterület 100%-ánál is több volt, vagy béreltek, de saját földjük egyáltalán nem volt. Ebből arra a következtetésre jutunk, hogy a több évi bérlet előbb-utóbb földvásárlássá alakul át. A föld ára minden évben elvonja a termelési területről a jövedelem egy részét, és ezáltal csökkenti azokat az arányokat a korszerű technikai-technológiai eljárás alkalmazásában, amelyek mezőgazdaságunkban nélkülözhetetlenek. Az 1959-ben megvásárolt 15 002 ha termőföldből kiindulva, a jövedelemből kivont összeg másfélmilliárd dinárra becsülhető, ezt pedig a társadalmilag szervezett mezőgazdaságban könnyen a termésre lehetne fordítani.

Biztos azonban, hogy az említett, tulajdonhoz fűződő kérdések mellett fennáll a földtulajdonnak igen erőteljes átalakulási folyamata is. A földtulajdon funkciójának legérzékenyebb részében történnek a változások, a tulajdon gazdasági megvalósulásának abban a részében, amely a termelés irányításában merül ki. A társadalmi termelőeszközök hatása csökkenti a magántermelő önálló és elszigetelt határozatainak a területét, különösen a termelés szervezését és irányítását illetően. A terület, a vetés összetétele, a vetőmag, a megművelés és tenyésztés módja mind kevésbé függ a magántermelő, a földtulajdonos döntésétől. A lehetőségek, amiket a befűházások és a társadalmi tulajdonban levő termelőeszközök nyújtanak, sokszor meghaladják a szűk és kis termelőegységeket, és a gazdaságok jogi feldaraboltságának ellenére is kihatnak a nagyobb termelési egységek szervezésére.

„A mi feltételeinkben sem a föld, sem a földtulajdon nem az egyetlen és főleg nem a fő tényező, amely a termelés jellegét meghatározza.”

„... Ha a termelési alapeszközök társadalmi tulajdonban vannak, a szocialista szektor gazdasági ereje falun olyan mértékben növekszik, amilyen rentábilisan alkalmazzák ezeket az eszközöket a mezőgazdasági termelésben, tekintet nélkül a földtulajdonra. Ezek az eszközök gazdasági szerepükkel megalkotják falun a gazdasági viszonyok és termelési összefüggések egy meghatározott rendszerét, amely a magángazdaságok fokozatos átalakulásának, a társadalmi-termelési folyamatban való bekapcsolódásuknak fő tényezője lesz, és ezzel elkerülhetetlenül változni kezd a föld magántulajdonának formája is. Itt kezdődik ugyanis a földtulajdon állandó formáinak átváltozása pénzjáradék formájává, ezután pedig fokozatos eltűnése is a gazdasági viszonyok és a társadalmi, gazdasági, valamint politikai ellenőrzés eszközeinek hatására, valójában ez a föld társadalmisításának a folyamata”⁷

⁷ E. Kardelj: *A szocialista politika kérdései falun*, Kultúra, 1959, Beograd.

A klasszikus típusú tulajdon, éppen gazdasági tartalmának realizációjával, elvész, és ez jelenti azt a legjelentősebb változást, ami a mezőgazdaságban végbemegy. Ezek a változások nemcsak a kívánságok és eszmék termékei, hanem fejlődésünk objektív gazdasági törvényszerűségei hívták őket létre. Mert ha a gyárpar a szocializmus felé irányul, arra kell hogy törekedjen a mezőgazdaság is.

Mindezeket a mezőgazdasági termelés folyamatában észlelt változásokat szintetikusán kifejezi az anyagi termelés mennyiségének növelése, a társadalmi munka nagyobb fokú termelékenységé, továbbá ezen az alapon már sokkal könnyebben tért hódít és fejlődik majd a szocialista termelési viszony. De természetesen, hogy a folyamatot nem lehet átengedni csupán az objektív gazdasági törvényszerűségeknek, mint ahogy azok önmagukban még nem elegendőek, hogy utat törjenek falun a szocializmusnak. Az eszmei és politikai munkának meg kell előznie anyagi sikerünket, szocialista és haladó társadalmi erőinknek pedig a termelésnek azon az oldalán kell állniuk, amelyen a szocialista termelők társulnak.

EGY KÁROS ESZMEI-POLITIKAI FELFOGASRÓL

A gyárpar háború utáni fejlődése következtében, jórészt a mezőgazdaságból származó felhalmozás terhére is, a mezőgazdaság bizonyos ideig megfelelő eredmények nélkül maradt a mezőgazdasági munkások anyagi és életfeltételeit illetően. Ez a helyzet váltotta ki azt a meggyőződést, mely szerint a mezőgazdaságban nem lehet biztosítani a gyárparban elérhető élet- és munkafeltételeket, ezért sokan a mezőgazdaságon kívül keresték a fejlődés lehetőségeit. Iparunk azonban ma már olyan méreteket ért el, hogy mozgató erőt jelenthet a mezőgazdaság fejlődésében. A nagy mezőgazdasági birtok nem magának a területnek a nagyságában jut kifejezésre, hanem a társadalmi eszközök területi egységre tervezett mennyiségében. A mezőgazdaságban ez az út a termelés társadalmiasításához vezet, emeli a munka termelékenységét, egyszóval megindítja a mezőgazdaságban a termelés nagyüzemesítésének folyamatát.

Tartományunkban a háború után a nemzeti jövedelem növekedése főleg úgy valósult meg, hogy a munkaerő a mezőgazdaságból nem mezőgazdasági területekre tért át. Aligha feltételezhető, hogy a következő időszakban is megmaradhatunk az ilyen nagy fokú átözönlésnél, s hogy így biztosítjuk a munka társadalmi termelékenységének és a nemzeti jövedelemnek a növekedését. Ezért tartományunkban a fejlődési lehetőségeket a munka individuális termelékenységének növelésében kell keresnünk, mégpedig a gazdasági tevékenység minden területén.

Nem téveszthetjük szem elől, hogy a nagyüzemi termelés a mezőgazdaságban megszüntet bizonyos munkahelyeket, de újakat is teremt, és hogy éppen a magasabb termelékenységű új meg a régi munkahelyek közti különbség az a fejlődési fokozat, amit nagyüzemi termelésnek nevezünk. A hosszú lejáratú fejlődési koncepciók azzal számolnak például, hogy az állattenyésztés felszívja majd a földművelés gépesítésével felszabaduló munkaerő egy részét. Az állattenyésztésben télen több a munka, mint nyáron, és amellet, hogy több munkást igényel, az állattenyésztésre jellemző még, hogy a munka egyenletesebben oszlik meg egész éven át és az egyes hónapokban is. Amennyivel inkább nagyüzemi alapokra helyezzzük a mezőgazdasági termelést, annival kisebb lesz a kereslet az idénymunkások iránt, annival nagyobb lesz a lehetőség a munkások egyenletesebb és állandó alkalmazására egész évben. Eppen itt rejlenek a mezőgazdaságban a munkatermelékenység emel-

sének lehetőségei. A fejlődés ilyen útjáról Lenin⁸ már a múlt század végén részletesen írt, és ez számunkra ma is időszerű.

Természetes, hogy a fejlődésnek ez az útja a mezőgazdaságban mindinkább a nagyüzemi szocialista ártermelés felé vezet. Ez az út jellegzetes szakosítást követel a mezőgazdasági termelésben. A mezőgazdaságban a szakosítás úgy megy végbe, hogy nem önállósulnak az egyes termelési ágak, ehelyett a fő piaci kultúrához, vagyis fő piaci termékhez fűződik az ezzel összefüggő többi tevékenység. A kérdés ilyen megközelítése elkerülhetetlenül megköveteli Vajdaság területének szűkebb rayonizációját. Ez új dolog lesz nálunk. Az ország általános rayonizációjával Vajdaság Szlavóniával és Mácsvával együtt a gabonatermesztés ún. első rayonjába kerül. Most azon dolgoznak, hogy Vajdaságon belül is, közelebbről, községről községre, sőt birtokról birtokra meghatározzák a rayonokat. Ily módon bővül a belső piac, növekszik a munka termelékenysége, és létrejön az ipar és mezőgazdaság között az a kapcsolat, amely egyedül képes kiépíteni a szocialista gazdaságot. Ahol ez a kapcsolat nincs meg, ahol a gazdaság e két fő területe között nem jött létre a normális és állandó csere, ott még nincs igazi szocialista gazdaság, ez pedig éppen e két terület viszonyában és fejlődésében tesz tanúbizonyságot érettségéről.

Különösen az utóbbi években jelentős társadalmi eszközöket ruháztak be Vajdaság mezőgazdaságába, mindez távlatban lehetőséget ad, hogy a mezőgazdaság saját felhalmozása alapján fejlődhessen.

Ha továbbra is megmarad a mezőgazdaságban és az ehhez a területhez fűződő iparágakban a magas beruházási ráta, akkor a mezőgazdaság egyre attraktívabb termelési terület lesz, amelynek szocialista társadalmi viszonyainkban egyenjogú helyzete lesz az iparral. Valójában csak e két legfontosabb termelési terület fejlődése közti harmónia biztosíthatja a szocialista társadalom igazi kiépítését. Olyan fejlődési időszak előtt állunk, amelyben éppen a mezőgazdaság lesz az a stratégiai termelési terület, amely tartományunk gyorsított gazdasági fejlődése szempontjából rendkívüli jelentőséget kap. Mivel a föld, ez az újraképződő gazdagság és rejtett lehetőség nagyrészt éppen a mi területünkhöz tartozik, ezért a fejlődési problémák főleg a mezőgazdaság révén oldódnak meg.

Természeti gazdagságunkat még tüzetesebben kell tanulmányoznunk és kihasználnunk. Nagyüzemi mezőgazdasági termelést kell kialakítanunk. Nem abban van a megoldás, hogy városokba költözzenek a falvak, megteljenek a városok, és állandóan progresszívan növekedjen a gazdasági és társadalmi infrastruktúra. A megoldás csak a megfelelő nép-sűrűségű települések erősítésében, anyagi és kulturális fejlesztésében van. Így tűnik el majd a falu és város közti különbség és mindazok a bonyolult ellentmondások, amelyek a nagy anyagi és szellemi egyensúlytalanságban gyökereznek.

Megérett az idő, hogy megértsük: a mezőgazdasági termelés sem természeténél fogva alacsony termelékenységű, hanem az ott kialakult viszonyok miatt, és hogy társadalmi erőinknek éppen ezért kell megoldaniuk ezeket a viszonyokat, amelyek gátolják a fejlődést, továbbá, hogy ehhez a megoldáshoz ma megvannak a szükséges anyagi feltételek, mégpedig nagyobb mértékben, mint azelőtt.

⁸ Lenin: *A kapitalizmus fejlődése Oroszországban*